

FANCSALI TIBOR*

Az 1848/49-es szabadságharc haditechnikai hátterének megteremtése

Forradalmak során, különösen pedig háborús időszakokban, a vaskohászat szerepe a szükségleteknek megfelelően, törvényszerűen megnőtt.

A harc megvívásához fegyverekre – a fegyverek előállításához vasra és acélra volt szükség, mely haditechnikai eszközöket a vaskohászat biztosította. Az 1848/49-es szabadságharc is fegyvergyártásra kényszerítette a társadalmat, a honi vasgyártó üzemektől pedig jogosan elvárta, hogy a szükséges fegyverzetről és a lőszerszükségletről gondoskodjanak.

A vasgyártás művelői nemcsak fegyverszállítóként, hanem a bányász-kohász társadalom tagjaiként, politikai és katonai támogatóként is jelentős szerepet vállaltak. A hazai bányászat a szakmán belüli hovatarozást, a társadalmi rétegződést, a részleges ütközéseket félretéve egységesen sorakozott fel a szabadságmozgalom mögé. Az egységes fellépés a bányásztársadalom szervezettségéből következett, amely a XIX. század közepén magas fokon állt, és a márciusi események hatására elkötelezte magát a forradalom mellett.

A bányásztelepülések társadalma **Széchenyi István** (1791–1860) és **Kossuth Lajos** (1802–1894) iparpolitikáját időben megértette, hiszen a reformmozgalom iparpolitikája a bányászatnak is és a kohászatnak is fényes jövőt helyezett kilátásba.

A szabadságeszmék terjesztésében és ápolásában élen járt a selmeci akadémia, melynek tanárai a legliberálisabb körökhöz tartoztak, diákjai pedig ezen eszmék lelkes rajongói voltak. A „Független Magyar Minisztérium” megvalósulását követően a selmeci öregdiákok a hadsereg felfegyverzésében kezdeményező szerepet vállaltak.

Ezek a politizálást is felvállaló bányász-kohász szakemberek jól ismerték a hazai vaskohászat gondjait és többségükben annak szervezői is voltak. Sőt éppen a vasgyártás területén szerzett gyakorlatuk tette őket alkalmassá arra, hogy a szabadságharc országos méretű szervezésében, a hadfelszerelés megteremtésében eredményesen működjenek közre.

Néhány nevet emelnék ki:

A bányászatot is felügyelő Pénzügyminisztériumban Kossuth a bányászati osztály vezetését **Trangous Lajosra** bízta, aki a felvidéki bányapolgárság meghatározó egyénisége volt. Ugyancsak a Pénzügyminisztériumban segédigazgatóként találhatjuk **Debreceni Mártont** (1802–1851) az erdélyi Királyhágón túli bányászat intézőjét. A minisztériumi titkári teendőket **Szlávy József** (1818–1900) végezte. A fiatal **Pécs Antal** (1822–1895) minisztériumi fogalmazóként tevékenykedett és

* Országos Műszaki Múzeum Központi Kohászati Múzeuma, 3529 Miskolc, Palota u. 22.

konkrét megbízást kapott a körmöci pénzverő gépeinek Debrecenbe történő átmentésére. Széchenyi Közmunka és Közlekedési Minisztériumának, mint osztályigazgató, a szabadságharc végéig **Kovács Lajos** (1812–1890) volt a vezéregyénisége, **Szabó József** (1822–1894) selmeci öregdiák, később akadémikus-geológus a puskaporgyártásnál hasznosította magát.

Beniczky Lajos (1813–1868), aki Kossuth bizalmát élvezte, szintén hallgatója volt a selmeci akadémiának. Határozott fellépésével a katonai szervezkedés élére állt. A felvidék védelmét Selmec központtal építette ki, a nemzetőri alakulatainak magját a selmeci főiskolásokból álló tüzérség alkotta.

Az akadémia professzorai és a bányatisztek szinte kivétel nélkül a nemzetőri csapatok élére álltak, vagy az erődítési munkába kapcsolódtak be.

A selmeciek az ország többi részének védelmében is részt vettek. Még a nyár végén az akadémiai nemzetőrszázad, **Bachmann** (–1868) professzor vezetése alatt Vácra vonult a főváros biztosítására, a Délvidék védelmére **Litschauer Lajos** (1815–1885), a bányaművelés későbbi professzora irányításával száznál is többen jelentkeztek. Jellasics seregeinek az országba történő betörése hírére a diákok nagy számban álltak hadba. Budára, a vár megerősítéséhez három hallgató vezetésével mintegy ötszáz bányász érkezett. Tehát láthatjuk, hogy 1848 második felében a felvidéki bányászok egységes társadalmi erővé kovácsolódtak össze. A bánya körzetvezetői, az akadémia tanárai és hallgatói, a bánya- és lakótelepek tisztjei és munkásai egyetértő közösségként léptek fel és szerepvállalásukkal szervezetten járultak hozzá a független magyar kormány megszilárdításához.

Külön kiemelném **Rombauer Tivadar** (1803–1855) tevékenységét a hadfelszerelés előteremtésében. Rombauer, aki ismert vasgyártó szakember volt, **Klauzál Gábor** (1804–1866) Földművelési, Ipari és Kereskedelmi Minisztériumában az ipari osztályt vezette, egyúttal átvette a pesti, majd a nagyváradi fegyvergyár igazgatását is. Gyakorlott vezető volt, agilis szervező tevékenységbe kezdett és nagymértékben kibővítette a mindössze 71 fővel dolgozó fegyvergyárat, amely a Valero-kaszárnyában működött. Telket vásároltatott, új telepeket létesített. A Honvédelmi Bizottmánnal elfoglaltatta a központi vasúttársaság szerelóműhelyét munkásaival együtt és átvette a hajóhivatal épületét is. Ezeket a helyiségeket mind fegyvergyártó műhelyekké alakította át. A pesti magánvállalkozó fegyvergyártókat és mechanikusokat beszervezte az alkatrészgyártásba, majd a Honvédelmi Bizottmánnal utasította a katonai alakulatokat, hogy a fegyvergyártásban hasznosítható iparos katonai szolgálatosokat irányítsák Pestre a fegyvergyárba. Resicáról forrasztáshoz és reszelőgyártáshoz értő szakmunkásokat és fegyvermegmunkáló gépeket biztosított. Rónicról hengerész szakembereket hozatott Pestre, a gyár vezetését pedig megerősítette az Erdélyből érkezett Debreceni Márton beállításával.

Rombauer a fegyverellátás gyorsítása céljából először a már használt, összegyűjtött fegyvereket hozatta rendbe, ezekből nagy mennyiséget sikerült átadni a honvédség számára. Intézkedéseinek hatására a fegyverkészítés üteme jelentősen felgyorsult. A novemberi termelés napi 120 darab volt, ez decemberben megduplázódott.

Az év végére újabb gépeket helyeztek üzembe és vontak be a termelésbe. A fegyvergyártás tehát 1848 végére teljesítette a követelmények szintjét, és képes volt lépést tartani a hadsereg fejlesztésével. Ezt a fejlődési folyamatot azonban az év végén megindult hadműveletek felborították, a jól felépített szervezetet szétzilálták és a fegyverellátást nehéz feladat elé állították. Ugyanis a fővárosba törő császári csapatok elől először a pesti fegyvergyárnak kellett menekülnie, azonban méretei miatt az áttelepítése szinte megoldhatatlan volt. A Honvédelmi Bizottmány először Debrecen, majd Nagyváradot jelölte ki a fegyvergyár új telephelyeként. **Lahner György** (1795–1849) rendezte be a nagyváradi várat a gyár munkásainak és berendezéseinek elhelyezésére. A berendezések, szerszámok és anyagok szállításhoz való összekészítését Rombauer végezte és a helyszínen a gyalogsági fegyver- és lőszergyártás is az ő kezében maradt, és feladatát képezte a begyűjtött fegyverek rendbehozatala és nyersanyagok utánpótlása.

Lahner és Rombauer a polgári lakosságtól sajnos nem kapta meg az elvárt támogatást, az érdemleges fegyvergyártó munka csak 1849. február végén valósult meg, tehát a gyalogsági fegy-

vergyártásból két hónap kiesett. A fegyvergyártó munka indítását az is késleltette, hogy a lőszer-gyártást kellett elsősorban forszírozni, Kossuth sürgetésére, aki megjegyezte, hogy „*lőszer hadvi-seléshez az, ami levegő az élethez*”. A lőszergyártás mellett tehát a fegyvergyártás háttérbe szorult, pedig Rombauer igyekezett átgondolt intézkedéseivel újabb eredményeket felmutatni. A felvidéki telepekről elhozatta az ott maradt fegyvereket, felvásárolta Debrecen, Nagyvárad és a közeli vaste-lepek vas- és acélkészleteit, a puskatusokhoz faanyagot vásárolt és megszervezte a fa mesterséges, gyorsított szárítását. Rombauer Nagyváradon nem tudta imponáló pesti sikereit megismételni. Nagy-várad kisszerű vidéki város volt ez idő tájt, nem tudta munkásait megfelelő szociális ellátásban részesíteni sem.

A nehéz viszonyok miatt a nagyváradai fegyvergyár gyalogsági lőfegyverből márciusban csak az 1848. novemberi teljesítményt tudta produkálni.

A tavaszi hadjárat megindításához a nehézségek ellenére jelentős mennyiségű gyalogsági fegyvert kapott a honvédség. Ezt igazolja Lahner György jelentése is, melyet a táblázat mutat. (1. sz. táblázat)

1849. közepén a hadműveletek folytatódtak. A képviselőház újabb ötvenezer újonc behívását szavazta meg, tehát a fegyvergyártás további bővítése is szükségessé vált. Rombauer április végén kidolgozta a négy önálló hadigyár kiépítésének tervét – Pesten, Nagyváradon, Kassán és a Székelyföldön – mely szerint minden gyárat fel kell készíteni az összes fegyverfőleség előállítására, ha bármelyik közülük kiesne, a többiek átvehetik annak termelését is. Ez a terv nem valósult meg. Kossuth júniusban elrendelte, hogy a központi fegyvergyárat Nagyváradról telepítsék vissza Pest-re. A visszatelepülés után júliusban a gyárnak ismét menekülnie kellett és közben a világosi fegy-verletétel vetett véget dicső létének.

1848-ban a felelős magyar minisztérium hivatalba lépésekor hazánk területén a hadfelszere-lések előállítása szinte elenyésző volt. A hadfelszerelés biztosítására a Hadügyminisztérium volt illetékes, a gyártás megszervezését a Kereskedelmi Minisztérium ipari osztálya és a Pénzügymi-nisztérium bányászati osztálya végezte.

A fegyvergyártás Széchenyi kezdeményezésére indult meg. Áprilisban osztályvezetője, Ko-vács Lajos intézkedése eredményeként a Pesti Vasöntő és Gépgyárat fegyvergyárrá alakították át.

A kézfegyverek gyártásának megszervezése augusztus végén kezdődött meg, központjaként Besztercebányát jelölték ki. Október elején megkezdődött a hadigyártás Resicán, Rhóniczon, Diós-győrben és Turjaremetén.

A pesti és besztercebányai fegyvergyártó központok mellett a Honvédelmi Bizottmány elren-delte a harmadik központ felállítását Kabolapolyánán, ahol a vasművet az 1848-as év végéig fegy-vergyártó üzemmé szervezték át.

A gyalogsági fegyverek gyártásának központja a pesti fegyvergyár volt, a felügyeletet Lahner György gyakorolta.

A gyalogsági fegyverek legfontosabb tartozékait: a szuronyt és a puskavesszőt Diósgyőrben és Rhóniczon gyártották.

Az ágyúgyártás novemberben indult meg a Székelyföldön, decemberben pedig **Ganz Ábra-hám** (1815–1867) öntödéjében már szervezett keretek között vaságyúkat öntöttek. Ezek sorozat-öntésére nem került sor, mert a bronzágyú öntése könnyebb és gyorsabb volt, és tartósabbnak is bizonyultak a vaságyúknál. Az önként felajánlott harangokból a Császári Királyi Ágyúöntő Telep-nek nevezett Váci úti üzemben gyors ütemben fejlődött az ágyúgyártás. Ugyancsak bekapcsolódott az erdélyi hadsereg ágyúval való ellátásába Ruszkabánya is és kipróbált tüzekeket is rendelkezésre bocsátott a gyártás elősegítésére. A diósgyőri vasmű november végétől vált hadiüzemmé és szu-ronygyártásra rendezkedett be.

A tavaszi felkészülés során tehát különösen megnőtt a keleti, északkeleti, a felvidéki, a délvi-déki vasművek szervezettsége a hadigyártás érdekében.

A hazai vaskohászat tehát az 1848–49. évi szabadságharc hadianyag ellátásában jelentős sze-repet töltött be, a hadigyártásban közreműködő vasműveket és feldolgozó műhelyeket táblázatban mutatom be. (2. sz. táblázat.)

A szabadságharc kiemelkedő eseménye **Gábor Áron** (1810–1849) nevéhez és tevékenységéhez fűződik. Ő szervezte meg a Székelyföld ágyúgyártását, miután a háromszékiek a császári csapatok által bekerítve reménytelennek látták a védekezést.

A 34 éves ezermester az általa öntött ágyúkkal Sepsiszentgyörgyön bemutatót rendezett és azokat november végén harcba is vetette, utána az ágyúöntést Kézdivásárhelyen folytatta.

Kossuth Gábor Áront 1849. májusában a székelyföldi hadigyárak igazgatójává nevezte ki. A Gábor Áron által megszervezett ágyúgyártás, a tüzérség **Bem József** (1794–1850) seregének legütőképesebb egysége volt. Gábor Áron a tüzérség vezénylese közben halt hősi halált, így fejezte be életét.

1. sz. táblázat

**A központi fegyvergyár teljesítése
1848. szeptember 28. és 1849. április 15. között**

Lőfegyver	35 318 db
Karabély	4 172 db
Pisztoly	12 464 db
Kasza	42 079 db
Csavarhúzó	2 155 db
Golyóhúzó	28 099 db
Bökszurony	27 027 db
Vágszurony	2 227 db
Kard	1 821 db
Dzsida	5 905 db
Töltővessző	4 544 db
Szuronytok	18 794 db
Kardtok	100 db
Lőkupak	2 798 000 db
Gyutacs	1 670 000 db

Hadfelszerelést gyártó vasművek és vaskfeldolgozó műhelyek 1848–49-ben

Gyártási művelet	Gyártó telepek
Ágyúcső öntése és/vagy készre szerelése	Ágyúgyár Pest, majd Nagyvárad, Buda Ganz-öntőde, Pest Lánchíd-telep, Pest Schandt öntőde, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Bodvaj, Resica, Ruszabánya, Strimbul, Kabolapolyána, Munkács, Prakendorf, Nustya
Golyó, gránát, bomba gyártása	Resica, Bogsán, Ruszabánya, Nustya, Rhonecz, Chizsnovoda, Bodvaj, Berzéthe, Strimbul, Kabolapolyána, Munkács, Turjaremete, Drezna, Kieskova
Puskacső kovácsolása vagy hengerlése	Rhonecz, Besztercebánya, Meczenzéf, Nagyvárad, Kabolapolyána, Turjaremete, Krompach, Prakendorf, Csetnek, Ózd
Puska készreszerelése	Fegyvergyár Pest, majd Nagyvárad, Besztercebánya, Debrecen, Szobráncz, Kabolapolyána, Mármarosziget, Kolozsvár, Ungvár, Prakendorf, Lőcse
Szurony kovácsolása kikészítése	Rhonecz, Breznóbánya, Meczenzéf, Dernő, Diósgyőr, Krompach, Prakendorf, Gölnicz, Csetnek, Petróza
Szurony és lándzsa	Pest, Rhonecz, Besztercebánya, Breznóbánya, Meczenzéf, Dernő, Diósgyőr, Krompach, Prakendorf, Gölnicz, Petróza, Ruszabánya
Puskavessző gyártása	Rhonecz

IRODALOM

Magyar Életrajzi Lexikon I–II. kötet. Budapest, 1969. p. 9. Akadémiai Kiadó.

Rempert Zoltán: Magyarország vaskohászata az ipari forradalom előestéjén (1800–1850). MONTAN-PRESS Kft. Budapest, 1995.

Kohászati Lapok.